

csupán „élménybeszámolót” szerettem volna tartani. Így hát végezetül csak arra kérhetem és biztathatom az olvasót, akinek türelmével rútol visszaéltem, hogy olvassa el újra vagy először magát a könyvet, hiszen a dolgot, de mondjam, hogy a költészetet mégiscsak „így lehet úgy-ahogy megtartani”. S hogy ki beszél? Legjobb, ha válasz gyanánt, dolgozatvégi pontként szépen összegyűröm a kérdést, vissza gombóccá a sík cédulát, higgyék el, ha érthetlenebb is, pontosabb: *kik beszélnek én, ha én beszélek ők?*

Parti Nagy Lajos

A MŰVELTSÉGRŐL, A HABITUSRÓL

Somlyó György: *Városok*
Cserépfalvi, 1991. 99 oldal, 241 Ft

Az elegáns, nagyalakú, papírkötésű könyv címlapján Carpaccio szárnyas oroszlánja: mancsai közt nyitott könyv Márk evangélistára utaló szavakkal, mögötte, a víz túlpartján a Dózse-palota és Szent Márk templomának kupolái. A hátsó borítón föltehetőleg a jeruzsálemi panaszfal néhány egymásra illesztett nagy könyve. A könyvben magában üzenyolc biztos kézzel válogatott kép; tollrajzok, litográfiák, metszetek, rézkarcok, azok a műfajok tehát, amelyek kiválóan érvényesülnek reprodukálva.

Pazarló könyv ez. Somlyó György itt olvasható írásainak fele, terjedelemre jó kétharmada nemcsak folyóiratban, hanem kötetekben is megjelent már egyszer: a SZERELŐSZÖNYEG-ben, a MEGÍRATLAN KÖNYVEK-ben. Az esszék között lírai közzjátékokban újraközlő néhány hosszabb versét, egy fordítását, amelyek szintén régóta alusszák kötetálmukat.

Az újraközlés oka a kötet címében található: VÁROSOK. Ez a cím egyszerűsége ellenére is ravasz, manierista, artisztikus, poeta doctusi idézet, Rimbaud hasoncímű prózaversét idézi, melyet a magyar olvasó – kell-e mondani? – Somlyó György fordításában ismerhet. Ennek és egy másik versnek, a VILÁGVÁ-

ROS-nak összevont első sorai képezik e kötet mottóját: „Ezek a városok! Ez a nép, amelyért égbe nyúlnak az álombéli Alleghanyk, Libanonok... Az indigószorosától az Ossiané tengerekig...”

Somlyó városélményét kívánta tehát egy új könyvben prezentálni, ezért jelentette meg újra és együtt régebbi Velence-, Weimar- és New York-esszéjét, s tette hozzá az újabb keletűeket, Iowa Cityről, Jeruzsálemlről és Arles-ról. A versek pedig, mint a könyvészeti jegyzetben írja, „e könyvben az egyes írások egy-egy motkumának illusztrációjaként szerepelnek”. További illusztrációk a szép és kevésbé ismert képek.

Mondom, pazarló könyv ez, de a pazarlás és a kultúra között gyakran szoros az összefüggés. És Somlyóról, a költőről, mindenkinek az ő kulturáltsága, nagy műveltsége jut először eszébe. A kultúremler kiveszőben lévő és ritka voltában felértékelődő típusát testesíti meg, akinek még – az ember úgy sejt – véleménye, sőt víziója van a művelődés egyeteméről, s a szakszerűség terrorja nem rettentí vissza attól, hogy nyilvánosan hangoztassa is.

A modern kultúrafogyasztó általában frusztrált ember. Óvatos, apró léptekkel jár olyan kultikus helyeken, mint amilyen például Velence, s tudja, hogy minden kövének expertjei vannak. „Valaki” mindenről összehasonlíthatatlanul többet tud, mint ő. Ha a Carpacciókat nézi az Accademián vagy a Correr múzeumban, az ötlük eszébe, hogy e festőről csak a „bibliografia essenziale” hány tételes lehet, ha a Dózse-palotát szemléli, a városállam történetéről szóló könyvtárra gondol, s ha a Nagy Kanálison a romló s kihalt palotákra tekintve elborong a víziváros megszámlálható napjain, akkor is tudja, hogy megbízhatóbb forrás a szakértő számítás, mint saját szeme. Elnémul, mert a tudás kvantitása és az értés kvalitása között megszünt a finom különbség, a minőségérzék intuícója elkezdett rettegni a számon kérhető információtól.

Somlyó azonban nem ilyen bémult utazó. Igaz, Velence-esszéjében túlzó mennyiségű ismeret tűzijátékával kápráztat el, költőileg vegyítve a Velence-ismét a híres Velence-járók nevezetesebb megfigyeléseiről való megemlékezéssel, etimológiát művészettörténettel, történelmet irodalommal, félezer éves

pletykát mitológiával. Minden mondat a kulturális utazások hálóját teríti ki. Találomra egy rövidebbet: „...a velencei dal, amely Goethét könnyekre indította, Byront elhűvölte, Wagnernek a TRISTAN kiirtszólását sugallta.” A rosszindulat holmi öntetszelgő fitogtatásra gondolhat, s mögötte mégiscsak arra, amiről az előbb beszéltem, a kvantitatív ismeretek dömpingjére: egy kedvtelő, egy dilettante „fölvesszi a versenyt” a legkülönbözőbb szakágakban.

De valójában nem erről van szó. A művelődéstörténeti célzást nemző művelődéstörténeti célzások szövevénye határozott üzenet képmása magának a művelődésnek a mibenlétéről. Az útiesszé szubjektív vallomás a művelt ember mintaképéről, s mint más esszéi is, valóságos e századi IL CORTECIANO. Típusában ez megelőzi a műveltség félelmét a szakértelemtől – korábbi korszakra jellemző. A műveltség itt nem valami megszerzett dolog, nem olyasvalami, ami bűvárlatot, fáradtságos munkát feltételez. Hanem: természet. Mondani sem kell, látszat szerint van így; azt a sok tudást, ami a Velence-esszében Velencére, a Weimar-esszében Goethe-re, erre a másik nagy kultikus tárgyra, és e kötetben még annyi mindenre vonatkozik, „valahogyan” meg kellett szerezni. De ennek a munkának az elleplezése, annak a költői látszatnak a létrehozása, hogy ez természetes, nos ez magának a műveltségképnek a lényegébe vág. „...a műveltség csak akkor tökéletes – mondja Pierre Bourdieu –, ha lagadja önmagát, mint valami „képzett”, azaz művi és mesterséges úton megszerezhető, ha második természetű, habitussá válik.” A műveltség eszerint korántsem képzettség, s leginkább nem a képzés folyamata; olyasvalami, mint a jó ízlés, az illem és a jó modor, sőt a nyelvtudás: bár valójában persze korántsem így áll a helyzet, veleszületettnek kell tűnnie. Tanulhatom egy piros sál hátravetésének, egy galli-, angli- vagy italicizmusnak, vagy teszem a velencei oroszlánnak a titkát – a gyakorlatban, a kellő pillanatban mindennek természetesnek kell mutatkoznia, majdhogynem hányavetén magától értetődőnek, s akkor a titok áttevődik a habitus titkává, a műveltek szabadkőműves jelrendszerévé, a kultúrába való beavatottsággá.

Mert: ez a kultúra bizonyos értelemben nem világ, hanem másvilág. Utópia, sehol

sem lévő hely, melynek mégis létező toposza, helye a békés együttélést gyakorló Nemzetközi Tróprogram Iowa Cityben, egy kivételesen jól sikerült Valéry-szimpozium Arles-ban, a Goethe-Weimar Weimarban, és – Velence. A világ a kultúra emez utópiájának ellenjátékos. Goethe egyszer kirándult Ettersbergbe; Eckermannról erről is beszámolt. Ma Buchenwaldnak hívják e helyet. S még a nyers ellentét, melyet banalissá éppenséggel a költőjelelem kegyhelyének túlzott komolyanvétele, átéltté pedig ama lelkifurdalást előidéző csoda tesz, hogy a szerző elkerülte a holocaustum idején ezt a megsemmisítő táborot, vagy bármely másikat – igen, ez az ellentét is kifinomult a kultúrában, hiszen Goethe kirándulásával szemben „Jorge Semprun legújabb Buchenwald-regénye” áll, a QUEL BEAU DIMANCHE!. „Hát igen – mondja Somlyó –, ha már „gyönyörű vasárnap”, akkor azzal a gyönyörű vasárnappal szeretném konfrontálni, amely ebben a regényben átélhető.”

De Somlyó kultúrafelfogásának – s persze a felfogás itt gyenge szó, hiszen ami helyett áll, az meghatározza a sílust, ami, mint tudjuk, az ember, meghatározza az esszéket szerző alanyt –, nos, e kultúrafelfogásnak foglalta Velence. Az EGY NAP VELENCÉBEN – CONCERTO GROSSO című és alcímű esszében (értjük, ugye?, a cím utalás Johann Strauss EGY ÉJ VELENCÉBEN-jére, az alcím pedig Antonio Vivaldi, a velencei zeneszerző „nagy együttesére”) egy helyen arról beszél, hogy Velence lényege a kiismerhetetenség, s ezt a lényegyet éppen ezért nem a helybeli, hanem csak az utazó élheti át. „Erről tanúskodik a megismerhetetlenül nagy Velence-irodalom is, amelynek legjobb lapjait főként nem velenceiek, még csak nem is olaszok írták, hanem olyanok, mint Goethe és Byron, Platen és Musset, Taine és Ruskin, Browning és Berenson, Rilke és Pound, Proust és Thomas Mann, Aragon és Asturias, Michel Butor és Alejo Carpentier, és Ady és Babits és Szerb Antal és Szentkuthy és Vas István, és ki tudja még felsorolni.”

Ebből a művelődési regiszteráriából nekem – nyilván másnak más – egy név fölötte hiányzik, a Georg Simmelé. Az ő lángeszű néhány lapos Velence-esszéje rövid ideje magyarul is olvasható a bölcselő művészetelméleti írásainak, a VELENCE, FIRENZE, RÓMÁNAK gyűjteményében. Jellemzése igazolja

Somlyó Velence-képét, a maszkos, a küsmerhetetlen, az eltévedésre ösztönző, a könnyed, a paradoxonok terében kinyújtózó, a képzelet hatalmát mozgósító valószínűtlen és varázsos képződményt. De a maga nemében tökéletes is bírálható, ha rákérdezzük a maga nemére. Ha a várost szervesen nőtt műalkotásnak tekintjük, s ebben összecseng Simmel és Somlyó György véleménye, akkor élvezhetjük csodáját, de bírálhatjuk a benne megtestesülő magatartást. S akkor – úgy tűnik fel számomra – Somlyó odaadását keresztetik az alábbi sorok: *„Velencében minden ember úgy járkel, mint a színpadon: mit sem teremtő sürgés-forgásukban, üres átmozozásaikkal föl-föltűnnek az egyik sarkon, hogy rögtön eltűnjenek a másik mögött, s eközben mindig van bennük valami a színrészből, aki a színpadtól jobbra vagy balra nem jelenl semmit; a játék csak a színen zajlik, nincs oka az »előtti« s okozata az »után« valóságában. A felszínesség ill az ember képét ragadja meg azzal az egységgel, amelynek révén a műalkotás minden egyes elemét alárendeli összetételének. Ahogyan járkálnak és állnak, vásárolnak és eladnak, szemlélődnek és beszélgetnek – mindez, mihelyt a város léte, a látzat és a lét különválása, varázsserejét gyakorolja rajtunk, csupán kétdimenziós dolognak tesszük, mintha lényegének valódi és végérvényes voltára lenne felragasztva.»*

Velence kétdimenziós volta néha még szó szerint is megvalósul egy-egy csatornára néző palotahomlokzattal, amely mögött csak néhány támasztógerenda áll. Velence színpadára fellépnek az emberek. Velencébe nászútra mennek („ó milyen csöd lehet egyedül járni Velencét / micsoda hajótörés” – írja Somlyó is VELENCE című versében). Velence az európai magaskultúra műveltségutópiájának, műveltségföliájának szimbóluma. Somlyó Velencéről írja legjobb városesszéjét.

Máshol, ahol kevésbé felel meg az adott város eszméjének, az olvasót inkább ingerli a kultúra narcizmusa. Máshol fölmerülhet, ami Velencében nem, hogy nincs-e ebben az utópiában, a műveltségben mint életformában, a magaskultúrában mint második természetben valami korlátozottság, valami önkényes szemellenző-illesztés, az élet hatalmas

területeinek elfedése. A Jeruzsálem-esszében az a szellemi transzformáció, mellyel a szent Könyvet a szentségbe vetett hit híján Somlyó a *„Könyvbe Velett Hitem Könyvévé”* változtatja, legyengített vírusként, humán oltóanyagként immunizálhat a fanatizmus betegségével szemben, de csak védelmet biztosíthat, tartalmat nem. Hiszen ez a kultúrafogalom, amely kizárólag a „magast” fogadja be földi paradicsomába, ott is csak a minőségérzék és az izlésítélet alapján ítéli. Formák alapján, s nem eszmék, jelentések alapján. Eszméje egyedül magának e földi paradicsomnak a hite.

Legfeltűnőbbben a Manhattanról szóló írás inadekvát tárgyához. Persze, persze New Yorkról is elképzelhető – van is – „Kunstfuhrer”. Magam is rajongója vagyok a Frick Múzeumnak, s megemlítem, hogy Picasso SYLVETTE című szobrának viszont Somlyóval ellentétben nem. De az a megközelítés, amely ezen az emelt szinten, a magas kultúrtörténeti összefüggések hálójával akarja kimerni New York lényegét, csak arról tanúskodik, hogy ez a város nem szólította meg. A szerző ezúttal bizonytalankodik is; írásában a kultúrvilág mellett van néhány közhelyes skicc a New York-i életvilágról; végül pedig bevallja voltaképpeni megérintetlenségét. Ez természetes is: New Yorkba ugyanis csak szervesen telepített mindaz, ami Somlyót szenvedélyesen foglalkoztatja, s amiért lelkesül. New York csodájának és/vagy poklának mások a gyökerei.

Mégis: éppen ebben az írásban, amikor a magasházakról Füst Milán bámulatos sorai jutnak eszébe – *„Fatönkök álltak benne, mint a vadkanok”* –, akkor nem tudjuk megtagadni nosztalgikus elismerésünket egy életformától, melyben ilyen jelenvalók és szentek a versek. Az alacsony élet szemben áll a magas kultúrával, s az utóbbi alkotásai mondhatni létezőszerűbbek, mint az élet. Nem hiszek az e világi magaskultúra- és művészetvallás jövőjében, Somlyó kivesző típus, utolsó alakjainak egyike. De egy új kultúrakoncepciónak, noha elméleti kísérletei számosak, gyakorlati magatartás- és életformái még nem artikulálódtak.

Radnóti Sándor